Spiritualita v sociálnej práci.

Komentár k encyklike Benedikta XVI. „Deus caritas est“

Prof. ThDr. JCDr. Anton Fabian, PhD na Filozofickej fakulte UPJŠ v Košiciach založil Katedru sociálnej práce v roku 2007. Vo svojej vedeckovýskumnej činnosti sa venuje etickým a teologickým otázkam súvisiacim so sociálnou prácou. Prednáša Históriu sociálnej práce a Rétoriku.

1 Nestačí humanizmus?
2 Tri druhy lásky v gréckom myslení
3 Prínos biblickej viery a sociálny charakter kultu
4 Charita a diakonia
5 Špecifický profil charitatívnej činnosti

Kľúčové slová
spiritualita, humanizmus, láska, biblická viera, sociálny charakter kultu

Úvod

Encyklika (z lat. encyklios – okružný, z gréc. enkýklios – okružný, všeobecný) znamená okružný list, ktorý v minulosti písal panovník správcom regiónov. Nemohol však nakopírovať sto listov a poslať každému zvlášť, ako sa to robí dnes, ale napísal jeden, ktorý po prečítaní v jednom meste putoval do ďalšieho - od správcu k správcovi. V študijnom programe „sociálna práca“ encykliky pápežov za ostatných sto rokov predstavujú dôležitú časť rozvoja a histórie sociálnej činnosti. Autori sa v nich nevyjadrujú k otázkam viery, náboženstva, obradov a disciplíny, ale k spoločenským otázkam doby, v ktorej žijeme. Používajú pritom nielen pohľad racionalistický a sociologický, ale aj biblický a teologický, ktorý dodáva encyklikám nadčasovosť. [1] Prvá sociálna encyklika (1891) vznikla približne vtedy kedy aj prvé školy a kurzy sociálnej práce v západnej Európe a Spojených štátoch amerických.

---

[1] Encykliky možno nájsť na http://www.kbs.sk/dokumenty a vyhlásenia/dokumenty pápežov. Pre sociálnu prácu majú význam zvlášť tieto encykliky:

Lev XIII. - Rerum novarum (RN 1891), encyklika o robotníckej otázke
Pius XI. - Quadragesimo anno (QA 1931), encyklika o obnovení spoločenského poriadku
Ján XXIII. - Mater et Magistra (MM 1961), encyklika o novšom vývoji sociálnej otázky vo svetle kresťanského učenia
- Pacem in terris (PT 1963), encyklika o pokoji medzi všetkými národmi, založenom na pravde, spravodlivosti, láske a slobode

Pavol VI. - Populorum progressio (PP 1967), encyklika o rozvoji národov
- Humanae vitae (HV 1968), encyklika o správnom spôsobe regulovania pôrodnosti
- Octogesima adveniens (OA 1971), apoštolský list k 80. výročiu Rerum novarum

Ján Pavol II. - Laborem exercens (LE 1981), encyklika o ľudskej práci
- Familiaris consortio (FC 1981), exhortácia o úlohách kresťanskej rodiny
- Sollicitudo rei socialis (SRS 1987), encyklika o sociálnej starostlivosti Cirkvi
- Centesimus annus (CA 1991), encyklika k stému výročiu encykliky Rerum novarum

Benedikt XVI. - Deus caritas est (DCE 2005), encyklika o kresťanskej láske
- Spe salvi (SS 2007), encyklika o kresťanskej nádeji

Caritas in veritate (CV 2009) encyklika o integrálnom ľudskom rozvoji.

1 Nestačí humanizmus?

Nasledujúce kapitoly sú výkladom a komentárom sociálnej encykliky Benedikta XVI. „Deus caritas est“ (DCE) – Boh je láska, vydanej v roku 2005. Hlavnou myšlienkou je prezentovať korešpondenciu medzi kresťanskou spiritualitou a sociálnou činnosťou. Teologicko-filozofický jazyk pápeža môže byť na niektorých miestach pre niekoho ťažký, preto v tomto príspevku môže nájsť uľahčenie.

Základnou otázkou je: nestačí byť humanistom, dobrým človekom, zo všetkých síl milovať len ľudí? Prečo je potrebná spiritualita a náboženstvo? Nie sú prežitkom?

Humanistická teória by bola zaujímavá, keby neexistoval syndróm vyhorenia. Každý, kto sa usiluje byť dlhodobo ľudským, prívetivým, nezištným, sa vyčerpá. Sestrička na oddelení, učiteľ v škole, sociálny pracovník v nejakom zariadení... zbadajú, že sú „vyprázdení“. Na to, aby človek mohol v dostatočnej miere správne slúžiť, potrebuje prijímať a nielen dávať.

Tu je oprávnený dôvod spirituality - ona je prameňom, studňou. Len vtedy, keď sa človek napije, môže kráčať správnym smerom. Transcendentné hodnoty, modlitba, rozjímanie, nedeľné obrady sú na to, aby sa človek zastavil. Posilnený môže kráčať ďalej. Preto láska k človeku a k Bohu majú byť v rovnováhe (DCE, čl. 16). Len náboženstvo bez lásky k blížnemu je farizejstvo. Aj opak je pravdou.

O láske sa vo svete mnohokrát hovorí len ako o pocite. No cit v človeku je len jedna z mohutností. Človek má okrem citu aj rozum a vôľu (emocionálna, kognitívna, a konatívna zložka). Tieto tri mohutnosti by mali byť v harmónii, ale realita je iná: rozum chce niečo iné ako vôľa, a city nás unášajú ešte inam. Metaforicky sa hovorí o loďke života, na ktorej city sú vietor v plachtách, rozum je kormidlo, ale rozhodujúci je kapitán, a tým je vôľa.

Ak by sme pripustili, že láska je iba pocit, zúžili by sme ju na vzbĺknutie, zamilovanosť – rýchly štart i koniec. Ale kresťanská spiritualita učí, že láska je životný postoj: tvorí ju aj vôľa aj rozum. Tak, ako je človek schopný plniť vôľu iného, môže plniť aj Božiu vôľu. Stačí si v tichu, vo svedomí odpovedať na otázku: čo chcem ja a čo chce Boh odo mňa?

Rozdiel medzi tým, ako rozmýšľa o transcendentných hodnotách ateista a kresťan je práve v tom: ateista zapojí iba rozum – o Bohu špekuluje. Kresťan zapojí aj vôľu a city, a preto verí a miluje (DCE, čl. 17). Pre kresťana je láska súčasťou rozumového poznania, vôľového konania a emocionálneho prežívania (úžas nad životom).

Láska nie je príkaz uložený zvonka. V každom človeku je zakódované, ako sa má správať k druhému: vie, že nesmie dať zaucho, lebo druhého to bolí. Z toho vyplýva, že každý je pozvaný oživovať lásku v sebe a konať podľa nej. Nejde o príkazy, ktoré sa treba naučiť, ale o skúsenosť, ktorú možno nadobudnúť tým, že sa láska bude praktizovať (DCE, čl. 18). Všeobecne možno povedať, že láska je nadčasová hodnota a múdrosť.

2 Tri druhy lásky v gréckom myslení

Benedikt XVI. analyzuje slovo „láska“ v druhom článku svojej encykliky. Devalvácia tohto slova je všeobecne známa – filmy, televízia, piesne, reklama ho používajú v rôznych významoch. Benedikt XVI. sa pýta: čo je podstatou lásky? Rozlišujeme totiž viacero foriem lásky: materská, rodičovská, synovská, priateľská, vlastenecká, záujmová, k umeniu, športu, atď. Vždy ide o lásku. Voda je i v pomaranči, jablku, alebo hrozne, ale rozlišujeme šťavu pomarančovú, jablkovú, alebo hroznovú. Bohužiaľ „nálepka“ lásky sa dnes používa aj tam, kam nepatrí. Láskou sa označí aj konanie milionára, ktorý nezaplatí dane, ale sponzoruje charitu; postup lekára, ktorý eutanáziou ukončí život nevyliečiteľne chorého; nálepka lásky sa

používa aj na homosexuálne správanie atď. Preto je odôvodnená otázka: čo vlastne láska je a čo nie je?

Benedikt - ako dlhoročný profesor - začína terminológiou a vychádza z tzv. archetypu lásky. Ide o vzťah medzi mužom a ženou, najpôvodnejšie chápanie lásky, spojené určitým prísľubom šťastia. V gréčtine sa pod slovom láska rozumie:

1. eros, čo súvisí aj so sexom (vytváranie páru, láska telesná)
2. fília, láska záujmová, priateľská (filo-sofia, filo – logia, fil-antropia))
3. agapé, láska nezištná, v zmysle darovania sa (voluntariát).

Biblia nepoužíva slovo eros/sexus tak často, ako ho používajú spoločenské, filozofické alebo mytologické knihy spred dvetisíc rokov. Namiesto toho používa agapé. Friedrich Nietsche (1844 – 1900) z toho vyvodil obžalobu kresťanstva: podľa neho odsúva, zanedbáva, ponižuje erotiku i sexualitu, teda náboženstvo je proti sexualite. Napísal: „Kresťanstvo dalo vypiť erosu jed, ale eros naň nezomrel, len bol svojím spôsobom zdegenerovaný.“ [2]

V starovekom Grécku sa erotika a sexualita oslavovali ako božská moc. Ľudia vytušili, že ide o niečo, čo vytvára „opojenie, potlačenie rozumu Božskou bláznivosťou,“ [3] čosi nevšedné. Zážitok a vzrušenie, ktoré z erotiky a sexuality vyplývajú, dovoľovali človeku myslieť si, že má do činenia s čímsi božským. Preto v starovekom Grécku vznikol aj kult plodnosti a posvätná prostitúcia. Tieto schopnosti v človeku, pretože sú inštiktívne, sú veľmi silné, ako o tom svedčí množstvo kníh, románov, filmov, príbehov, dramatizácií.

Prečo sa Biblia postavila proti zbožšťovaniu erotiky? Biblia tvrdí, že Boh je jeden, bytosť duchovná, absolútna inteligencia, Otec, ktorý nás má rád. Nie je vecou, ktorá sa dá zmerať, zapísať do čísel, chytiť do ruky. Preto eros a sexus nie je Boh a nepatrí mu úcta vzdávaná Bohu. Chrámové prostitútky nie sú bohyne, ale podľa Biblie iba nástroje, ktoré muži zneužívali. Erotika a sexualita v ich konaní neznamená výstup k božskému, ale pád a degradáciu. Takto Biblia ukazuje pravé miesto erotiky a sexuality, ktorú treba rozumieť v kontexte lásky ako darovania sa (DCE, čl. 4).

Medzi ľudským zážitkom erotiky/sexuality a božskou skutočnosťou určitý vzťah existuje: oboje je prísľubom čohosi lepšieho, krajšieho, nevšedného, nekonečného. Preto sa dá pochopiť tento kult v starých dobách. Ale cesta k dosiahnutiu cieľa nie je v poddávaní sa inštinktom, ale v „očisťovaní, dozrievaní, odriekaní.“ Človek totiž nie je len telo a len duch. Benedikt XVI. podčiarkuje: „Nie je to ani telo, ani duch, ktoré miluje, ale osoba, človek z tela a duše, ako jediná bytosť“ (DCE, čl. 5) Zapojenie duchovnej zložky človeka do telesných potrieb prináša poznanie o disciplíne.

V súčasnosti vidíme ostentatívne zvelebovanie tela – nielen pomocou kulturistiky, športu, ale aj módy a životného štýlu. Zdôrazňuje sa vonkajšia, telesná krása, ktorú kresťanstvo nepodceňuje, ale prízvukuje dvojjedinosť bytia človeka, jeho komplexnosť. Skutočné naplnenie a zmysel erotiky i sexuality človek pochopí až po uznaní nevyhnutnej askézy a odriekaní sa.

V biblickej knihe Pieseň piesní (Veľpieseň) sú Šalamúnove ľúbostné básne. Na označenie lásky sa požívajú dve rôzne hebrejské slová: dodim a ahabá. Vychádza sa zo židovskej svadby, kde sa oslavovala manželská láska celkom prirodzene. Dvaja mladí ľudia sa na začiatku iba hľadajú, poznávajú, láska je neistá, ide o dvorenie, záujem. To je „dodim“. Lenže každá láska musí prejsť určitým vývojom. Keď príde druhý stupeň lásky – ahabá (grécky agapé), to už znamená určitú zrelosť, človek je schopný starať sa o šťastie druhého, vie sa zrieknuť svojich výhod, už je schopný obetovať sa pre druhého, byť zodpovedný (DCE, čl. 6).

---

[2] NIETSCHE, F., Jenseits von Gut und Böse, 1886, IV, 168.

[3] VERGILIUS, P.M., Bucolica, X, 69

Z týchto dvoch skutočností sa odvodzuje vernosť a nerozlučiteľnosť ako piliere kresťanského manželstva. V spoločnosti sú dnes spochybňované a relativizované. Dokazuje to štatistika rozvodovosti. Naozaj iba s jedným mužom alebo s jednou ženou sa má žiť? Prečo by niekto nemohol mať milenku alebo milenca? Druhý problém je definitívnosť, či zväzok, ktorý sa uzatvára má byť trvalý: až do mojej a tvojej smrti. Prečo by nemohol byť zrušený?

Láska nie je okamih, ale cesta. Až keď prejde cestou obetovania sa pre druhého – čiže zákonom pšeničného zrna - človek pochopí, že takáto láska neznamená strácať, ale naplno sa realizovať. Preto kresťanstvo neschvaľuje rozvod a neveru: vymeniť muža za iného (ženu za inú), ako „kus za kus" je nepochopením osoby a vzťahu.

Graficky možno agapé vyjadriť ako šípku odo mňa k druhému. To je nezištnosť. Ak nakreslím šípku, ktorá smeruje ku mne, to je eros, láska, ktorú ja chcem, potrebujem.

Je láska taká skutočnosť, ktorou si človek niečo/niekoho iba privlastňuje? Mám niekoho rád preto, lebo mne je dobre pri tom druhom? [4] V latinčine to je amor concupiscentiae, láska žiadostivá, fascinácia druhým. Alebo mám niekoho rád preto, že sa viem obetovať a nezištne darovať? Ide o štart, motor v človeku, ktorý ho pohýna smerom k druhému tak, že sa o neho zaujíma? Druhý stupeň je amor benevolentiae, a to je zrelosť, láska darujúca sa.

Podobne možno hovoriť o láske vystupujúcej a zostupujúcej. Na začiatku mladý človek „vystupuje" k druhej osobe a uchádza sa o jej priazeň. Neskôr, keď sa človek obetuje, stráca sa pre druhého, zostupuje a skláňa sa k núdznemu. Každý človek by mal prejsť procesom od erosu/sexuality až ku agapé (DCE, čl. 7).

Benedikt XVI. jasne odpovedá na otázku, ako rozumieť láske. „Tam, kde sa tieto dve dimenzie lásky (eros/sexus a agapé) úplne oddelia od seba, vznikne karikatúra" (DCE, čl. 8). Kresťanstvo netlmí ľudskú lásku, ale prináša jej očistenie a otvára pre ňu nové horizonty. Nerobí protiklad z dvoch dimenzií lásky, ale vidí ich v harmónii. Preto možno povedať, že vďaka Biblii sa v gréckom svete začalo ináč rozmýšľať o Bohu a ináč aj o človeku. V tom je novosť pohľadu a prínos Biblie i kresťanstva.

3 Prínos biblickej viery a sociálny charakter kultu

Novosť biblickej viery je v obraze o Bohu. Niečo iné je Boh filozofov a niečo iné je Boh Biblie, čiže Boh Ježiša Krista. Od čias gréckych filozofov dodnes si filozofi zakladajú na ľudskom rozume: človek svojím poznaním prichádza k tomu, že musí byť určitá príčina, cieľ a zmysel života. Uznávajú Boha ako silu, energiu, niečo neosobné, o čom nemôžeme veľa vedieť, iba ho vytušiť.

Niečo iné je Boh Ježiša Krista, ktorý je nielen Stvoriteľom, ale má k nám vzťah, má nás rád, je svojou láskou zameraný na nás. Preto sa v Biblii veľakrát hovorí v metaforách a proroci, mudrci rozprávajú o vzťahu Boha k človeka ako o zasnúbení, alebo manželstve. Následne, ak národ veriacich ľudí bol neverný a klaňal sa cudzím pohanským bohom okolitých národov, proroci to nazývali cudzoložstvom, alebo prostitúciou. Takto biblická viera ponúkla správnu predstavu o Bohu v súvislosti s láskou, ktorú človek prežíva v sebe voči druhým, a ktorou odpovedá na Božiu skutočnosť. Preto Thóra (zákon, päť Mojžišových kníh v Biblii, v ktorých je aj Desatoro) požívala veľkú úctu medzi veriacimi ľuďmi – židmi, lebo otvárala ľuďom oči, aby videli pravú podstatu človeka a cestu k pravej ľudskej existencii (DCE, čl. 9).

Prvý prínos a novosť biblickej viery je v správnej predstave o Bohu a druhý prínos je v obraze o človeku. V príbehu o raji Biblia učí, že človek je: muž + žena. Teda celý človek nie je iba muž sám a celý človek nie je ani žena sama. Iba žena + muž tvoria jednotku, ktorá

[4] FABIAN, A. 2010, Vydarený život I. Košice : VMV, s. 264.

sa volá človek. Dôkazom toho je osamelosť, ktorú každý v sebe nosí. Keby jej nebolo, muž by bol spokojný sám so sebou a nikoho by nehľadal. To isté by bolo v žene. Ale práve preto je v nás eros a sexus, aby sa vyriešila naša osamelosť hľadaním doplnenia v druhom pohlaví.[5]

V tomto zmysle sa dá pochopiť básnický symbolický príbeh o stvorení Adama, ktorému chcel Boh dať po boku pomocnicu. Preto z rebra muža Boh utvoril ženu. Tu našiel Adam pomoc, ktorú potreboval: „Toto je teraz kosť z mojich kostí a mäso z môjho mäsa“ (Gn 2,23).

Aj mimobiblické koncepcie majú podobný obsah. Platónovi sa pripisuje mýtus, podľa ktorého bol človek pôvodne úplný sám v sebe, sebestačný, no ako trest za svoju pýchu bol Diom rozpoltený, a tak teraz neprestajne túži po svojej druhej polovici a stále ju hľadá, aby našiel svoju úplnosť.

Z toho vidíme, že už od začiatku dejín ľudstva eros upriamuje človeka na manželstvo, na vzťah charakterizovaný jedinečnosťou a definitívnosťou. Len tak sa realizuje jeho najhlbšie poslanie. Predstave monoteistického Boha zodpovedá predstava monogamného manželstva. (DCE, čl. 11).

Na viacerých miestach Benedikt XVI. píše, že správny obraz o Bohu vytvára aj správny obraz o človeku. A správne definovanie vzťahov, ktoré sú v človeku, pomôže utvoriť aj správny obraz o Bohu.

Nielen na pozadí vzťahov muža a ženy sa dá hovoriť o láske. Možno o nej hovoriť aj v súvislosti s Božím vyjadrením sa o sebe samom, čo sa udialo v živote a diele Ježiša z Nazaretu. Boh nie je len myšlienka, pojem a výsledok ľudského uvažovania. Biblia prezentuje také Božie bytie a konanie, ktoré je zvestované v udalostiach nášho života. Spomína sa tam chlieb, telo a krv, dobrý pastier, stratená ovca, márnotratný syn – reality každodenného života. Takto Boh vyjadril seba samého najkrajšie a najzrozumiteľnejšie v Ježišovi Kristovi.[6]

Pre Ježiša z Nazareta bola láska najvyššou hodnotou. V udalosti ukrižovania ako keby povedal: „Môžete ma biť, opľuť, zabiť, nenávidieť, ja vás aj tak budem mať rád! Moja láska je väčšia ako vaša zloba!“ [7] To je kľúč na riešenie všetkých problémov: zachovať sa milujúco napriek utrpeniu, ktoré na nás dolieha zvonku. Silu k tomuto konaniu v láske človek čerpá z náboženskej viery. Preto je ona prínosom a nie ochudobnením človeka.

Je to téma nadčasová. Kríž znamená, že Boh bol proti sebe samému, lebo on sám bol na kríži (DCE, čl. 12). Obetavosť odkrýva lásku. Preto platí : Boh je láska (Jn, 4, 8).

Pamiatkou a sprítomnením Ježišovho konania v láske – sebadarovania sú nedeľné bohoslužby – eucharistia. Človek je pozývaný rozjímať o Bohu, u ktorého myslenie, ale aj konanie, čiže láska k ľuďom, sú vždy v harmónii (DCE, čl. 13). U ľudí myslenie a konanie sú mnohokrát v disharmónii. Niektorí politici pekne rozprávajú, predkladajú víziu a ľudia ich volia. No postupne zbadajú, že hoci myslenie bolo pekné, konanie zaostáva. Tak to bolo počas celých dejín: s kráľmi, cisármi, generálmi, revolucionármi. Preto je odôvodnená účasť na eucharistii, ktorá nás vťahuje do Ježišovho štýlu života a pretvára nás na ľudí, čo sa usilujú o väčší súlad medzi myslením a konaním.

Sociálny charakter kultu znamená pochopiť, že obrad v kostole nikdy neslúži len na osobnú modlitbu, obetu, meditáciu, ale je vždy aj o vzťahu k človeku. Kult nás formuje: mať na zreteli aj druhého človeka. Preto je kostolný program spojený aj s rozličnými zbierkami.

Na prijímaní eucharistie to vidieť najlepšie: druhý človek dostáva toho istého Krista, ako ja. Každé stretnutie na nedeľných obradoch je vlastne stretnutie s Božím agapé, s Božím darovaním sa. Je to stretnutie s Božou nezištnosťou, ktorá vplýva na jednotlivca a pretvára ho.

---

[5] NOVÁK, S. 1992, Disharmonický člověk a jeho výchova. Praha : Řád, s. 44.

[6] RATZINGER, J.- BENEDIKT XVI. 2007, *Ježiš Nazaretský.* Trnava : Dobra kniha.

[7] FABIAN, A. 2010, Vydarený život I. Košice : VMV, s. 200.

Kto chodí do mlyna, ľahko sa zamúči. Kto chodí na nedeľné obrady naučí sa, že „viera, kult a etika sa navzájom prenikajú ako jediná skutočnosť, ktorá nadobúda tvárnosť v stretnutí sa s Božím agapé. Eucharistia, ktorá by sa nepremietala do konkrétne praktizovanej lásky, by bola znehodnotením sama osebe (DCE, čl. 14).

Z hľadiska sociálnej práce majú svoju dôležitosť aj tri Ježišove sociálne podobenstvá, ktoré slúžia na to, aby podporili náuku o sociálnom charaktere kultu a o povinnosti človeka, rozvíjať v sebe agapé, nezištnosť, darovanie sa. Prvé je o boháčovi a lazárovi, v ktorom sa boháč previnil tým, že si nevšímal núdzneho (Lk 16, 19 - 31). Druhé je o milosrdnom samaritánovi (Lk 10, 25 - 37), v ktorom sa vysvetľuje, že blížny nie je len súkmeňovec a spolurodák – ako to bolo v židovskej interpretácii - ale každý človek, ktorý ma potrebuje a ja mu môžem pomôcť. Tretie je podobenstvo o poslednom súde (Mt 25, 31 - 46), v ktorom sa láska stáva kritériom pre definitívne rozhodnutie o hodnote, alebo naopak prázdnote ľudského života. Ježiš sa identifikuje so všetkými, ktorí sú v núdzi: hladnými, smädnými, cudzincami, nahými, chorými, väznenými. „Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili“ (Mt 25, 40).

Vo všetkých sociálnych podobenstvách blížny vystupuje ako veľmi dôležitý, pretože Boh sa postavil na jeho stranu. Z tejto idey vznikli veľké pro-sociálne projekty vo svete: mnoho reholí, kláštorov, nemocníc, útulkov a škôl (DCE, čl. 15). Mnohí svätci štartovali svoje sociálne projekty z poznania, že blížny je vlastne Kristus. Matka Tereza v každom chorom, ktorého ošetrovala, videla Krista, ktorý z kríža volá: „Som smädný.“ Preto sa v teológii hovorí, že Kristus jestvuje pod spôsobom chleba v kostole, pod spôsobom slova v Biblii a pod spôsobom blížneho na ulici.[8]

4 Charita a diakonia

Aurelius Augustín napísal: „Ak vidíš lásku, vidíš Najsvätejšiu Trojicu,“ [9] čiže, ak vidíš, ako mama objíma dieťa, ako vojak pomáha ranenému, ako zdravotná sestra dvíha z lôžka chorého človeka - v tej láske je prítomná sila, určitá energia, postoj, vzťah, ktorý je pretlmočením ducha človeka. Nejde o silu vo svaloch. Básnik by povedal, že láska je sila rozlomiť čokoládu na štyri diely a vziať si len jeden. Ide o duchovnú hodnotu.

V teológii sa hovorí, že v Bohu je vzťah medzi Otcom a Synom, ktorý sa volá duch, Duch Svätý, Duch Boží. Duch lásky je podstatnou skutočnosťou Boha. Človek má účasť na bohatstve Boha, lebo má ducha (DCE, čl. 19).

Pred dvetisíc rokmi zo sympatizantov s Ježišom Nazaretským vyrástlo spoločenstvo veriacich (gr. koinonia), v ktorom mali všetci všetko spoločné - aj materiálne dobrá. To bol skutočný komunizmus v praxi. "Táto radikálna forma materiálneho spoločenstva sa v rozrastajúcej inštitúcii - Cirkvi nemohla udržať, ale základné jadro, o ktoré ide, zostalo: vo vnútri spoločenstva veriacich nesmie byť taká forma chudoby, aby niekto nemal prístup k prostriedkom potrebným na dôstojný život" (DCE, čl. 20). V tejto skutočnosti jasne vidieť, že láska potrebuje organizáciu ako predpoklad usporiadanej služby spoločenstva.

Z histórie je známe, že v 1. storočí si apoštoli zvolili siedmich diakonov, ktorí im mali pomáhať v službe spoločenstvu. Neznamenalo to však čisto technickú službu rozdeľovania: mali to byť muži „plní Ducha a múdrosti“ (Sk 6, 1 - 6). Hoci sociálna služba, ktorú mali vykonávať, bola úplne konkrétna, určite bola zároveň aj duchovná, a preto ich úrad bol duchovný a uskutočňoval základnú úlohu Cirkvi, totiž organizovanú lásku k blížnemu. Vytvorením tejto skupiny siedmich, bola diakonia – služba lásky k blížnemu vykonávaná

---

[8] FABIAN, A. 2010, Vydarený život I. Košice : VMV, s. 62.

[9] AUGUSTÍN, A. De Trinitate, VIII, 8, 12: Corpus Christianorum Latinorum 50, 287.

v spoločenstve a organizovaným spôsobom – čoskoro včlenená do základnej štruktúry samotnej Cirkvi" (DCE, čl. 21).

Aj dnes platí, že kto má autoritu a úrad (či v Cirkvi, alebo v štáte) mal by byť sluhom, mal by mať najväčšiu lásku. Preto autorita by mala byť službou, a nie panovaním. Kto dáva pociťovať svoju moc, nepochopil transcendentálnu hodnotu života.

Inštitúcia Cirkvi má dnes tri základné úlohy: po prvé leiturgia – chváliť Boha, po druhé martyria - to znamená svedčiť o Bohu, rozprávať, evanjelizovať, učiť a po tretie Cirkev má úlohu slúžiť, po grécky diakonia. Niekto by si mohol pomyslieť, že sociálna činnosť je až na treťom mieste a za dôležitejšie sa považujú iné. Benedikt XVI. nás z tohto omylu vyvádza tým, že v 22. článku encykliky použil slovo „tak isto“. Tak, ako sa horlivo v prvotnej Cirkvi ohlasovalo evanjelium, tak, ako sa tam vysluhovali sviatosti, „tak isto“ sa prejavovala láska voči chudobným, vdovám, väzňom a chorým. Kult a sociálna činnosť sú na jednej úrovni. Modliť sa v kostole, vysluhovať sviatosti je taká istá svätá vec ako diakonia, služba lásky v každodennej činnosti - podať pohár núdznemu, podeliť sa s niekým o to, čo je potrebné, darovať svoj úsmev, atď. Kresťanstvo povýšilo každodennú službu a lásku na to, čo má hodnotu v Božích očiach. Povýšilo a posvätilo. Každodenné skutky nie sú len dodatkom, ale to je druh modlitby, liturgie, ktorú vykonávame, keď slúžime druhým ľuďom. Preto výraz "tak isto" je veľmi dôležitý. Z tejto cirkevnej praxe vyrástla spiritualita Vincenta de Paul (1580 -1660), ktorý napísal: „Službe chudobným treba dať prednosť pred všetkým a treba ju preukázať bez meškania. Keď teda chudobný potrebuje v čase modlitby liek alebo pomoc, choďte spokojne k nemu, urobte čo treba, a obetujte to Bohu ako keby ste sa modlili...lebo nezanedbáva Boha ten, kto kvôli Bohu od neho odchádza.“[10]

Na Slovensku sa častejšie stretávame so slovom charita. Keby sme žili v Nemecku, kde je v prevahe evanjelická luteránska cirkev, zistili by sme, že častejšie sa používa výraz diakonia. Lebo výraz charita (láska) u katolíkov a diakonia (služba) u evanjelikov označujú tú istú skutočnosť: službu ľuďom, ktorí sú núdzni.

Asi v polovici 4. storočia sa v Egypte zinštitucionalizovala diakonia. Najprv bola v kláštoroch, neskôr sa osamostatnila - vznikli korporácie s plnou právnou mocou, ktorým svetské autority dokonca zverovali časť obilia, aby ho rozdeľovali verejnosti. V Egypte mal nielen každý kláštor, ale postupne aj každá diecéza svoju diakoniu – inštitúciu, ktorá sa neskôr rozvíjala tak na Východe, ako aj na Západe (DCE, čl. 23). Aj dnes každý biskup i farár sa stará o existenciu tejto inštitúcie na svojom území.

Zaujímavý príklad sociálnej činnosti uvádza Benedikt XVI. z 3. storočia. Rímsky cisár Valerián vyhlásil kresťanov za nepriateľov ríše, a majetok prenasledovaných sa stal cisárskym. Zlikvidoval pápeža Sixta II. aj niektorých jeho diakonov. Vavrinec, diakon, pochopil, že o pár dní prídu vojaci aj po neho a všetko vezmú. Preto všetky peniaze rozdal. Keď prišli a pýtali sa, kde sú poklady Cirkvi, ukázal rukou na zástup chudobných a povedal: „Toto sú poklady Cirkvi!“ [11] Pre rímskych vojakov a cisára to bola nepredstaviteľná urážka. Je to možno legenda, ale ukazuje podstatu skutočnosti: bohatstvo Cirkvi je v službe človeku. Podobne učil Ján Pavol II.: človek je cestou Cirkvi.[12]

---

[10] VINCENT DE PAUL, 1920, Službe chudobným treba dať prednosť pred všetkým. Epist. 2546. Paris : ed. P. Coste.

[11] ONDRUŠ, R. 1982, Blízki Bohu i ľuďom. Cambridge (Canada) : Priatelia Dobrej knihy, s. 341.

[12] JÁN PAVOL II. 1979, Redemptor hominis, encyklika. Rím : Editrice Vaticana.

Aj negatívny príklad z dejín dokazuje organizovanú charitu a diakoniu. Cisár Julián Apostata (+ 363) sa rozhodol obnoviť staré rímske náboženstvo a potlačiť kresťanstvo. Podarilo sa mu zaviesť nové obrady aj usporiadať hierarchiu, kňazov, len s charitou si nevedel rady. V jednom zo svojich listov napísal, že jediný aspekt kresťanstva, ktorý ho dojímal, bola charitatívna činnosť Cirkvi. Bol to teda rozhodujúci bod pre jeho nové pohanstvo - postaviť popri charite Cirkvi rovnakú činnosť jeho náboženstva (DCE, čl- 24). Cisár hovorieval: „Galilejského ľudia sa týmto spôsobom stali populárnymi.“ [13] V tom chcel s nimi súperiť a prekonať ich. Cisár tak potvrdil, že charita bola rozhodujúcou charakteristikou kresťanskej komunity Cirkvi. Ak bol mor, pohania vynášali chorých na ulicu, aby ich iní odpratali. Báli sa nákazy. V tom istom čase sa kresťania o takých ľudí starali, a nezbavovali sa ich. Pohania sa mohli len čudovať. Julián na konci života povedal: Zvíťazil si, Galilejský!

Aktuálne túto myšlienku žila Matka Tereza (1910 – 1997), ktorá slúžila v Indii medzi hinduistami a budhistami. Nikto však nemohol mať námietky proti tomu, že je katolíčka, lebo slúžila. Sama hovorievala: „Ja nie som na svete na to, aby som ľudí obracala na kresťanstvo. Mojím poslaním je milovať. Láska obráti koho treba.“ [14]

5 Špecifický profil charitatívnej činnosti

Veľakrát počúvame marxistický argument: Nebolo by lepšie, keby sme sa postarali o spravodlivosť namiesto charity? Keby mal každý dostatočný príjem, nebolo by treba charitu! Nie je to škoda - sústreďovať sa na charitu a budovať zariadenia, útulky pre núdznych alebo pre migrantov? Veď ten istý čas a peniaze, keby sme v zmysle preventívnom prerozdelili spravodlivo, nepotrebovali by sme núdzové zariadenia (DCE, čl. 26).

Oproti minulosti sa spoločnosť radikálne zmenila. Rozvojom priemyslu a vznikom industriálnej spoločnosti sa majitelia kapitálu sústredili na zisk. Vznikli masy robotníkov, ktorých jediným vlastníctvom bola schopnosť pracovať. Nevyhnutne sa museli búriť, keď výrobné štruktúry a moc znova zostala v rukách niekoľkých ľudí.

V súčasnosti pozorujeme dve možnosti: alebo sa krajina uberá cestou marxizmu, ľavicovou orientáciou, posilnením štátu (čím ďalej tým viac korupčného) a kolektivizáciou – bohatým všetko zobrať, rozdať chudobným, alebo sa ponúka pravicová orientácia - lenže aj ona má svoj defekt - ľudia, ktorí zbohatnú, zabudnú na chudobných. Priepasť medzi bohatými a chudobnými sa zväčšuje. Aj ľavicoví aj pravicoví politici hovoria, že hľadajú spravodlivosť a pravdu. Vzniká však otázka: v akom zmysle má jedinec právo vlastniť kapitál a zároveň má povinnosť starať sa aj o núdznych? (DCE, čl. 27) Toto do dnešného dňa na celom svete nie je vyriešené.

Spravodlivosť je úlohou politiky, teda právom ju očakávame od vlády v štáte, od zákonov. Načo potom Cirkev, viera, náboženstvo a charita? Úlohou viery a náboženstva je očisťovať človeka vnútorne. Aj v najideálnejšom štáte zostane totiž človek sebecký, skúpy, lenivý, žiadostivý a ubližujúci.

Každý človek, aj predseda vlády, poslanec, alebo prezident, sa večer môže v tichu rozprávať vo svedomí s Bohom a pýtať sa: To, čo som dnes robil, robil som dobre? Takto sa vnútorne očisťuje. Na druhý deň môže správne rozhodovať. Ale ak sa táto etika marginalizuje a oddelí od správy vecí verejných, rozhodovanie nie je v prospech spravodlivosti. Bez etiky niet spravodlivosti.

---

[13] BIDEZ, J. 1960, L´Empereur Julien. Euvres completes, Ep. 83. Paríž, zv. I, 2, s. 145.

[14] MATKA TEREZA, 1999, *Počúvaj, čo hovorí láska. Myšlienky Matky Terézie.* Bratislava : Lúč, s. 27.

Benedikt XVI. píše: "Viera oslobodzuje rozum od jeho slepoty a pomáha mu byť viac sebou samým. Pomáha rozumu lepšie spĺňať jeho úlohu a jasnejšie vidieť to, čo mu je vlastné. Práve sem sa radí aj sociálna náuka Cirkvi: nechce pripísať Cirkvi moc nad štátom, ani vnútiť tým, ktorí nemajú účasť na viere, perspektívy a spôsoby správania, patriace viere. Chce jednoducho prispieť k očiste rozumu a pomôcť, aby to, čo je spravodlivé, sa mohlo tu a teraz aj uskutočniť (DCE, čl. 28).

V druhej časti 28. článku pápež pokračuje v rozlišovaní medzi úlohou štátu a úlohou Cirkvi. Potvrdzuje, že nie je úlohou Cirkvi vytvoriť štát. Náboženský štát, ako je napríklad v Iráne, v Iraku, je už pre nás, Európanov, neprijateľný. Cirkev nechce zastupovať úlohy, ktoré má štát.

Ale na druhej strane, posolstvo, ktoré prináša Cirkev, neprináša nikto iný. Zákonom možno upraviť vzťahy zamestnancov a zamestnávateľov, alebo trestné záležitosti, ale akým zákonom sa dá nariadiť občanovi: buď dobrý, láskavý, milosrdný?! Na to vláda nemá moc, ani prostriedky. Toto je bohatstvo, ktoré vlastní iba náboženská viera a ktoré sa v Cirkvi odovzdáva mnoho storočí. Preto je potrebné, aby Cirkev chránila svoju funkciu a jasne ju odlíšila od štátnej.

Ak hľadáme odpoveď na otázku, či nestačí spravodlivosť namiesto charity, treba brať do úvahy ešte jednu skutočnosť. Keby sme dnes zabezpečili každému rovnaký plat, byt a stravu, zajtra jeden vymení peniaze za alkohol, druhý pre lenivosť nenastúpi do práce, tretí prepadne gemblerstvu, atď. Niekto bude šetriť, iný všetko premárni. O pár týždňov by sme mali spoločnosť takú, akú máme dnes. Preto sa marxisti mýlili v tom, že stačí ekonomická rovnosť a nastúpi aj „nadstavba“ morálne správanie sa ľudí.

Niekde prídu zemetrasenia, povodne. Nebude treba pomoc? Vždy budú, choroby, osamelosť, konflikty, udalosti, ktoré vyžadujú lásku, milosrdenstvo, službu, dobrovoľnosť, a to sa nedá zákonom ošetriť. To prináša život. Preto je úloha charity nespochybniteľná, aj keby sme vytvorili ideálny štát.

Spôsob, ako sa angažovať za spravodlivosť vo svete a včleniť seba do charitatívnej služby, je samozrejme rôzny. Žijeme v dobe globalizácie a komunikačných prostriedkov. Keď sa pred dvesto rokmi niekde stalo nešťastie, u nás sa o tom ľudia dozvedeli o pár rokov, z rozprávaní alebo nejakých kníh, časopisov. Dnes o suchu, o vojne, zemetrasení sa dozvieme o niekoľko minút. Humanitárne spoločnosti a asociácie môžu zasahovať oveľa rýchlejšie ako predtým. Veda a technika v tomto smere sú nápomocné. To zjednocuje svet. Tu sa ukazuje tá nová možnosť, ktorá charitu podčiarkuje a potvrdzuje. Charita dnes hrá oveľa dôležitejšiu úlohu ako v minulosti, keď jej činnosť bola obmedzená na nejaký štát alebo úzky kraj. Dnes je dôležitá nová angažovanosť v tejto službe. V snahe pomôcť človeku, ktorý je v núdzi, sa vždy Cirkev aj štát zapájali, každý svojím spôsobom (DCE, čl. 30).

Benedikt XVI. vysoko vyzdvihuje dobrovoľníctvo. Obyčajne dávame veci: peniaze, šatstvo, jedlo. Lenže sú situácie, kedy treba dať seba. V tom je rozdiel – dať vec a dať seba. Dávať seba, znamená zapodievať sa núdznym človekom z bytostného hľadiska. To je niečo iné ako organizovať charitu. Cirkev aj štát povzbudzujú k dobrovoľníctvu. V štátnom zriadení sa hovorí o neziskových organizáciách, treťom sektore, občianskych združeniach, ktoré napomáhajú humanizmus a rozvoj lásky k blížnemu. V Cirkvi sa používa iná terminológia - hovorí sa o charite. Medzi konštitutívne prvky kresťanskej charity patrí:

Po prvé: byť ako milosrdný Samaritán. Kto chce vykonávať charitu kresťanským spôsobom, musí mať premeditované, premyslené, prežité podobenstvo o milosrdnom samaritánovi a vetu, ktorú na konci Ježiš povedal: „Choď a rob podobne“ (Lk 10, 25 - 37).

Po druhé: vyžaduje sa profesionálna kompetencia, to znamená absolvovať študijný program pomáhajúcich profesií, ktoré sa vo svete rozvinuli počas ostatných sto rokov, napr. sociálna práca.

Po tretie: formácia srdca. Na štátnych školách sa zdôrazňuje humanitno-psychologický aspekt tejto činnosti, ale je potrebná aj formácia ľudského srdca. Lebo jedna vec je vedieť, ako mám pomôcť (manažment, plánovanie, získavanie finančných prostriedkov, distribúcia) a druhá vec je robiť to z vnútorných pohnútok, z lásky k Bohu konať milosrdne voči človeku. Formácia srdca, nielen formácia rozumu pri vzdelávaní v sociálnej práci je preto veľmi dôležitá, lebo ľudia nepotrebujú len technicky správne zaobchádzanie, ale p**o**trebujú ľudskosť, pozornosť srdca. (DCE, čl. 31)

Po štvrté: nezávislosť od strán a ideológií. Charita nepracuje v službách svetských stratégií. Najmä marxisti tvrdili, že kto iba pomáha, slúži nespravodlivému režimu. Podľa nich je dôležitá revolúcia. Lenže revolúcia plodí ďalšiu revolúciu a zbrane sa neodhodia, len sa dostanú do iných rúk. Človek, žijúci v prítomnosti, je obetovaný molochovi budúcnosti – budúcnosti, ktorú dosiahnuť zostáva prinajmenej neisté (DCE, čl. 31). Benedikt obhajuje charitu keď tvrdí, že „k dosiahnutiu lepšieho sveta prispievame tým, že konáme dobro teraz a v prvej osobe, so zanietením a všade tam, kde je na to možnosť, nezávisle od straníckych programov a stratégií. Programom milosrdného Samaritána je srdce, ktoré vidí (DCE, čl. 31).

Po piate: svedectvo nie prozelytizmus. Tento výraz pochádza zo židovského sveta - boli to noví členovia židovskej komunity, ktorých získali z pohanských krajín. Dnes to znamená: v Afrike vybudovať školu, v ktorej sa bude učiť aj kresťanské náboženstvo. Niekto povie – školu, zdravotnícke zariadenie im dajte, ale kresťanstvo im nenoste! Obviňuje kresťanov z prozelytizmu. Pápež tvrdí, že dôležité je svedectvo kresťanského života: ak konáme s láskou a svedčíme o Kristovi, nemôžeme sa pomýliť. „Hanobenie lásky je hanobením Boha. Obrana lásky je obrana Boha.“ (DCE, čl. 31)

Ľudia, pracujúci v charite, môžu nájsť inšpiráciu v slovách Pavla z Tarzu v Druhom liste Korinťanom: „Lebo nás ženie Kristova láska“ (5, 14). Poznanie, že v Kristovi sa nám daroval Boh sám až na smrť, nás môže viesť k tomu, aby sme už nežili sami pre seba, ale pre neho a spolu s ním pre druhých.

„Magnou chartou“ sociálnej činnosti Pavla z Tarzu je jeho hymnus na lásku (1 Kor 13) v ktorom píše: „A keby som rozdal celý svoj majetok ako almužnu, a keby som obetoval svoje telo, aby som bol slávny, a lásky by som nemal, nič by mi to neosožilo.“ Hlboká osobná účasť na potrebách a utrpeniach druhého, znamená dať mu účasť na sebe samom: druhému musím dať nielen niečo zo seba, ale seba samého; aby ho dar neponížil, musím byť v ňom prítomný ako osoba (DCE, čl 34).

Rozdiel medzi sociálnym pracovníkom motivovaným humanitne a kresťanom v charite je vo vnútornom postoji. Sociálna činnosť sa koná pre dobrý pocit. Oproti tomu kresťan v pokore si uvedomuje: „Čo máš, čo si nedostal?“ (1Kor 4, 7) Kto má schopnosť presvedčivo rečniť, alebo slúžiť, alebo hrať na nejaký nástroj a čokoľvek iné, v tichu môže povedať: Bože, veď to je tvoj dar mne! Ty si ma tak vymyslel – moju hlavu, moje údy, moje ruky, tak si to vo mne všetko poskladal, že mám talent! Za to ti v pokore ďakujem! Ak s takouto spiritualitou pristupujeme k človeku, pokorne mu slúžime.

Nebezpečenstvo sociálnej činnosti dnes je práve v tom, že sa koná dobro pre dobro samo, nadradeným spôsobom, a potom je neprijateľné pre toho, kto má byť obdarovaný. Benedikt poznamenáva: „Veď svet riadi Boh, nie my. My mu ponúkame našu službu len natoľko, nakoľko môžeme, a preto, lebo on nám na to dáva silu.“ (DCE, čl. 35)

To, čo dnes robí filozofia, psychológia, politológia a sociológia, ktorá rozpráva o spoločnosti a hľadá riešenie, to v minulosti robila Biblia, najmä v knihe Jób. Existujú totiž otázky večne prítomné v ľudstve: o zmysle ľudského utrpenia, o Božej nečinnosti: kde je Boh, nevidí, čo sa deje? Zemetrasenia, záplavy, nevinné deti s chorobami... Ako sa môže na toto dívať? Výsledok – Boh nemôže jestvovať, lebo keby bol, muselo by to na svete vyzerať ináč! Jednoducho obviníme Boha za nedostatky vo svete. Tieto otázky a témy prechádzajú z pokolenia na pokolenie. Aj tí, čo prídu po nás, sa budú tak isto pýtať a nebudú mať riešenie.

Ale toto tajomstvo je obdivuhodné preto, že existuje slovo: „napriek“. Napriek bolesti, nedostatkom, chorobe, smrti, je možné veriť, že Boh nás má rád a má pre nás budúcnosť. Napriek tomu, čo zažil Ježiš na kríži, si zachoval dôveru v Otca. Napriek tomu, že ho stretla smrť, vstal z mŕtvych. Toto „napriek“, naproti tomu, čo je okolo nás, je úžasné slovo a duchovná moc človeka. Isteže, niekoho utrpenie zlomí, iného posilní.

Viera, nádej a láska patria spolu, to znamená, že napriek všetkým ťažkostiam človek nosí v sebe Božiu silu, Božiu múdrosť a ona je zdrojom toho, že má rád aj ľudí. Hoci vidíme, aké nedostatky sú v zdravotníctve, školstve, sociálnom zabezpečení občanov, aké účelové zákony prijíma parlament, nemôže nás to znechutiť, lebo svet je v Božej réžii a Božie dobro je silnejšie než ľudská zloba a korupcia. Boh je v svojej láske múdrejší a večný.

Absolútna a transcendentná hodnota dobra a lásky sa najlepšie prezentuje na činnosti ľudí, ktorí buď žijú v našej dobe, alebo žili v minulosti. Napr. svätý Martin, biskup z Tours (316 - 397), ktorý sa zobrazuje ako vojak na koni, deliac svoj plášť a dávajúc chudobnému. Je to veľký symbol solidarity.

Podobne o mníchoch si mnohí myslia, že neboli sociálni, lebo sa utiahli na púšť, alebo do samoty. Opak je pravdou: ľudia chodili za nimi po radu. Dnes je z toho špecializovaná činnosť – poradenstvo sociálne, finančné, psychologické, manželské, atď.

Keď benediktíni kupovali pozemok, aby postavili kláštor, vždy kúpili aj lúku, na ktorej pestovali rastlinky, aby ponúkli ľuďom čaje a bylinky. Bola to zdravotnícka služba, dnešná farmácia. Kresťanské náboženské konanie nebolo orientované iba smerom k Bohu, ale vždy malo aj charakter lásky k človeku.

Príklady svätcov – kvalitných ľudí, sociálnych pracovníkov v svojej dobe, ktorých dielo zostalo dodnes v pamäti veriacich, sú inšpiráciou pre výzvy, ktoré kladie táto doba.

Záver

Prínos sociálnych encyklík je nespochybniteľný na teoretickej i na praktickej úrovni sociálnej práce dnes. Prehlbuje poznanie človeka o vzťahu nielen k druhým ľuďom, ale aj o zmysle svojho života. Z transcendentných fontov je možné čerpať silu a formáciu k sociálnej láske.

Otázky a cvičenia

1. Čo znamená encyklika ?
2. Aký význam má spiritualita pre sociálnu prácu?
3. Aké druhy lásky sa uvádzajú v gréckom myslení?
4. Aký je prínos spirituality pre tvorbu obrazu o človeku?
5. Čo znamená sociálny charakter kultu?
6. Aký je rozdiel medzi charitou a diakoniou?

Použitá literatúra

AUGUSTÍN, A. De Trinitate, VIII, 8, 12: Corpus Christianorum Latinorum 50, 287.
BIDEZ, J. 1960, L´Empereur Julien. Euvres completes, Ep. 83. Paríž, zv. I, 2, s. 145.
FABIAN, A. 2010, Vydarený život I. Košice : VMV.
JÁN PAVOL II. 1979, Redemptor hominis, encyklika. Rím : Editrice Vaticana.
MATKA TEREZA, 1999, *Počúvaj, čo hovorí láska. Myšlienky Matky Terézie.* Bratislava : Lúč.
NOVÁK, S. 1992, Disharmonický člověk a jeho výchova. Praha : Řád.
ONDRUŠ, R. 1982, Blízki Bohu i ľuďom. Cambridge (Canada) : Priatelia Dobrej knihy.

RATZINGER, J.- BENEDIKT XVI. 2007, *Ježiš Nazaretský.* Trnava : Dobra kniha.
RATZINGER, J.- BENEDIKT XVI. 2005, Deus caritas est. In: http://www.kbs.sk/dokumenty a vyhlásenia/dokumenty pápežov.
NIETSCHE, F., Jenseits von Gut und Böse, 1886, IV, 168.
VERGILIUS, P.M., Bucolica, X, 69.
VINCENT DE PAUL, 1920, Službe chudobným treba dať prednosť pred všetkým. Epist. 2546. Paris : ed. P. Coste.